

ISSN 0205-2253

**БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКИ НАУЧЕН ЦЕНТЪР**

**СРЕДНОВЕКОВИЕТО В ОГЛЕДАЛОТО
НА ЕДИН ФИЛОЛОГ**

*СБОРНИК В ЧЕСТ
НА СВЕТЛИНА НИКОЛОВА*

**Кирило-
Методиевски
Студии**

КНИГА 18

СОФИЯ • 2009

ЗА ДВА СВЕТОГОРСКИ КОДЕКСА, СЪДЪРЖАЩИ СЛОВА НА ЙОАН ЕКЗАРХ

Климентина Иванова (България)

Археографията и текстологията на словата, сигурно или предположително излезли из под перото на Йоан Екзарх, още не са окончателно изяснени, а без подобни изследвания е невъзможно критично издание на текстовете на именития български писател, което отдавна се очаква в палеославистиката¹. Не е без значение и зависимостта между вариантите на текстовете и състава на сборниците, в които те се откриват. Затова не са излишни наблюденията върху отделни непознати или слабо познати ръкописи, включващи проповеди на Йоан Екзарх. Именно в този аспект ще представя данни за два южнославянски кодекса, които съдържат Екзархови слова и които сега се съхраняват на Атон². Сборниците са съвсем бегло познати на палеославистите и липсата на подробното им описание е пречка те да се обвържат по-тясно с изучаването на Екзарховите слова. Първият е притежание на Зографския манастир и е български, а вторият е от библиотеката на Хилендарския манастир и е сръбски. Някои особености и на двата ръкописа дават основание да се предполага, че те не само се пазят на Атон, но най-вероятно са възникнали там и са интегрална част от светогорската книжовна традиция.

Ще се спра на първо място на Чети-минея за ноември-декември, с манастирска сигнатура II.в.3, № 166 според Католага на Г. А. Илински³, а

¹ Библиография за по-старите издания на словата от Йоан Екзарх вж. у Икономова, Ж. Йоан Екзарх. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 2. С., 1995, 169–194. От предприетото в България издание на Екзарховите слова е обнародван само т. 1, в който са поместени Похвално слово за Йоан Богослов и Слово за Преображенис. Вж. Мирчева-Иванова, Д. Йоан Екзарх Български. Слова. Т. 1. С., 1971. Превод на новобългарски на 9 слова вж. в: Йоан Екзарх. Слова. С., 1993 (изданието е подготвено от Д. Иванова-Мирчева). Последното излязло от печат изследване върху цялостното творчество на Йоан Екзарх от Христо Трендафилов отделя сравнително малко място на неговите проповеди. Срв. Трендафилов, Хр. Йоан Екзарх Български. С., 2001, 83–92.

² Познатите ми преписи от слова на Йоан Екзарх, включени в балканските кирилски ръкописи, са отчетени в изданието: Иванова, Кл. Bibliotheca hagiographica balcano-slavica. С., 2008 (по-нататък – ВНБС), по което ще посочвам както Екзарховите слова, така и останалите цитирани в статията и приложението ръкописи и текстове.

³ Илѣинскій, Г. А. Рукописи Зографскаго монастыря на Афоне. – Известия Русскаго археологическаго института в Константинополе, 13, 1908, с. 274 (определен е като „Жития святых“).

според последния по време каталог на ръкописите от библиотеката на Зографския манастир – № 94⁴. Кодексът обема 421 л. и е в лошо състояние, без начало и без край, с липси и вътре в книжното тяло. 15 листа от него са откъснати от В. Григорович и са отнесени в Москва. За произхода на откъснатите листове има надпис от ръката на Григорович на л. 1 „Зографъ“⁵, но без указание за ръкописа, от който са взети. Сега листовете се пазят в Руската държавна библиотека (по-нататък РГБ) в сбирката на В. Григорович заедно с други фрагменти от различни ръкописи, които Григорович е събрал при пътуването си по Балканите⁶.

Един от въпросите, които се поставят пред изследвателя на Зографския чети-миней (по-нататък Зогр. 94), е точната му датировка. У Г. А. Илински ръкописът е датиран XVI–XVII в. Съставителите на Каталога на Зографския манастир го датират от края на XIV в. Обаче повечето водни знаци, по които те определят времето на написването му, не прехвърлят 80-те години на XIV в. (от 1370 г. до 1385 г., при това спрямо знаците в албумите те не са „идентични“, а „подобни“). За по-късни се посочват знаците „кръгове“ (1386 г., „подобен“), „круша“ (1387 г., също „подобен“) и „камбана“ (от края на XIV в. с указание „от типа на“, т.е. с относително сходство), но и трите последни са многовариативни и се срещат в широки хронологически рамки (някои от вариантите им са значително по-ранни). Затова ми се струва, че е по-коректно ръкописът да се датира от третата четвърт на XIV в.⁷

Пишат няколко ръце – основно с полуустав, на места с по-небрежни или гърцизирани начертания на отделни букви. Правописът е двуеров, двуюсов, непоследователен. Отделните преписвачи, изглежда, са с различни правописни школовки⁸. Има някои особености на оформянето, например един от копистите пише с по-дребен шрифт цитатите от послания или писма, инкорпорирани в текста, другаде риторичните периоди и хайретизмите се оформят като строфи.

Ще се спра по-подробно на съдържанието на ръкописа. В сегашното си състояние (заедно с листовете на Григорович) той включва 39 статии. Първият отчасти запазен текст е от Житието на Йоан Милостиви (12.11.). Ста-

⁴ Райков, Б., Ст. Кожухаров, Х. Миклас, Хр. Кодов. Каталог на славянските ръкописи в библиотеката на Зографския манастир в Света гора. С., 1994, с. 70 (определен е като „Сборник от жития, слова и патерични разкази“); ВНБС, 73–74, № 36.

⁵ За принадлежността на фрагмента към Зогр. 94 вж. Иванов, Кл. Малки бележки върху ръкописи от библиотеката на Зографския манастир. – Старобългарска литература, 28–29, 1994, с. 100; ВНБС, 73–74, № 36.

⁶ РГБ, фонд 87, сигн. Григор 21.1 (М. 1703.1). Описан от: Викторов, А. Собрание рукописей В. И. Григоровича. – В: Отчет Московского Публичного и Румянцевского музеев за 1876–1878 г. М., 1879, 14–15; ВНБС, с. 79, № 46.

⁷ Що се отнася до Григоровичевия фрагмент, у Викторов е отбелязано XV в., а в Рукописные собрания Государственной библиотеки СССР имени В. И. Ленина. Указатель. Т. 1. Вып. 1 (1862–1917). М., 1983, с. 175, той е причислен към ръкописите и фрагментите от XIV в. без уточнение (датировка – Н. Б. Тихомиров).

⁸ Тъй като нямам пълен възпроизвод на кодекса, не съм в състояние да посоча категорично броя на преписвачите му, както и особеностите на правописа на всеки от тях. Изказвам специална благодарност на отците от Зографския манастир за възможността да получа копие на значителна част от ръкописа.

тиите за ноември са 15, а за декември – 24. Особеност на Чети-минее е, че той представя необичаен подбор на творби. Най-общо бих го определила като преходен тип между староизводните и новоизводните чети-минее⁹. Съдържа произведения, познати ни както от старите, така и от новите (атонски и търновски) състави, а някои статии не се срещат в никой друг южнославянски календарен сборник¹⁰.

Преобладават агиографските текстове. Словата за празници и за светци са 13, като от тях за Господските и Богородичните празници са предназначени 10 – 4 за Рождество Христово, а останалите 6 – за дните, посветени на Богородица. Ще се спра първо на тези произведения. Запазени са четири слова за Въведение Богородично, като в началото им се чете фрагмент от Герман патриарх Константинополски. Редакцията на произведението не може да се определи поради малкия обем на текста, но преводът несъмнено възхожда към един и същ протограф с Германовия сборник¹¹. На второ място за празника се чете Похвално слово от Георги епископ Никомидийски. То се среща в две новоизводни редакции, които са сравнително близки. Третото слово е от Тарасий патриарх Константинополски, новоизводно. Както се вижда обаче от сравнението му със същото слово от Зографския сборник¹², текстовете по всяка вероятност отразяват два различни превода. За 9 декември – Зачатието на Богородица от св. Анна – е включено анонимно слово, за което досега не е открит гръцки оригинал. В основата си то е вариант на Протоевангелието на Яков и спада към староизводните текстове. Съпоставката му с Германовия сборник показва само някои спорадични, главно лексикални, различия¹³. За 26 декември (Събор Богородичен) е поместено Слово, което се приписва или на Прокъл патриарх Константинополски, или на Йоан Златоуст. То се среща в староизводните състави, но и в някои новоизводни, а също и в самостоятелно битуващ календарен цикъл слова, посветени на Богородица, засвидетелстван в български и сръбски ръкописи от XIV в. насам¹⁴. По първоначални данни, извлечени от отделни преписи, всички те възхождат към един превод с различна степен на редакционни намеси.

⁹ В случая нямам предвид смесените – старо- и новоизводни състави, характеризиращи календарните сборници от XVI в. насам, а ранното междинно състояние на промяна в съдържанието на панигириците и особено – на чети-минееите, когато то още не е кодифицирано в основните си параметри.

¹⁰ Тук ще направя уговорката, че ако за състава данните ми са проверени, то за характера на редакциите те са предварителни. Във всеки случай сравненията с достъпните ми издадени творби показват изключително любопитни езикови варианти, заслужаващи специален анализ на всеки отделен текст.

¹¹ Вж. Мирчева, Е. Германов сборник от 1358/1359 г. Изследване и издание на текста. С., 2006, 433–435; ВНБС, 97–99, № 81. Ще направя уговорката, че тук и нататък сравненията на текстовете от Зогр. 94 с други ръкописи са според възможностите да използвам достъпните ми издания или по копията, с които разполагам, и в повечето случаи са предварителни.

¹² Райков, Б., Ст. Кожухаров, Х. Миклас, Хр. Кодов. Цит. съч., с. 77, № 107; ВНБС, 74–75, № 37.

¹³ Мирчева, Е. Цит. съч., 130–136, 458–471.

¹⁴ За него вж. Уйванова, Кл. Сборникът на Мара Лешева – неизвестен паметник на сръбската книжнина от XV в. – В: Словенско средновековно наследство. Београд, 2001, 211–230.

Особен интерес представлява цикълът от 4 слова за Рождество Христово. Той е уникален в славянската традиция и не случайно В. Григорович е изтъргнал листове точно от тази част на кодекса. Две от творбите са преводни, а други две се свързват с името на Йоан Екзарх. Първото слово е на Йоан Златоуст и е влязло в състава на староизводните календарни сборници, включително и в Ягичевия Златоуст, Германовия сборник и др. При сравнение с преписа от Германовия сборник¹⁵ обаче се вижда, че Зогр. 94 показва много сериозни лексикални и морфологични различия. Трудно е да се определи дали става дума за основна редакция, сверена с гръцки текст, или за нов превод¹⁶.

Второ в цикъла е т.нар. Първо слово за Рождество Христово от Йоан Екзарх. В нашия ръкопис то носи името на Йоан Екзарх. В последно време Словото е предмет на специален интерес от страна на Св. Николова, която изследва неговата ръкописна традиция¹⁷. Сред останалите южнославянски преписи тя посочва и Зогр. 94, но като Григоровичев¹⁸.

Трета по ред е творбата, която също се атрибуира на Йоан Екзарх. В наслова на преписа четем *Iwanna prezvntera*, което е характерно и за други Екзархови слова. Произведението е съкратена версия на 6-а беседа върху Евангелието от Матей от Йоан Златоуст¹⁹ и е рядко срещано в южнославянските календарни сборници. Освен този препис познавам само още един, поместен в сръбски минеен панигирик за цяла година, почти изцяло новоизведен. Писан е в 1595 г. в манастира Плевля, а основният копист е оставил името си – Вениамин. Сега се намира в Университетската библиотека в Белград, сигн. 1²⁰.

Четвъртото слово за Рождество Христово ми е познато само по този препис. Гръцкият оригинал се приписва на Евсевий Александрийски²¹.

¹⁵ М и р ч е в а, Е. Цит. съч., 136–139; 471–484.

¹⁶ Словото е популярно и често срещано, затова въпросът за отношението между преписите му, отразяващи особеностите на различни езикови среди и школи, заслужава специално изследване.

¹⁷ Н и к о л о в а, Св. Ръкописната традиция на т.нар. Първо слово за Рождество Христово от Йоан Екзарх Български. – В: *„Някъде ученикъ надъ учителъмъ своимъ. Сборник в чест на проф. д.ф.н. Иван Добрев, член-кореспондент на БАН и учител. С., 2005, 302–314. Вж. още: Н и к о л о в а, Св. Так называемое первое слово Иоанна Экзарха болгарского о Рождестве Христа и его греческий источник. – Palaeobulgarica, 31, 2007, № 2, 3–20.*

¹⁸ Н и к о л о в а, Св. Ръкописната традиция..., с. 308. Св. Николова не свързва Григоровичевия фрагмент със Зографския кодекс № 94 и с останалите атонски преписи; по-късно обаче тя изказва правилното предположение, че кодексът е „писан може би в Зографския манастир“. Срв. Н и к о л о в а, Св. За най-стария препис на т.нар. „Първо Слово на Йоан Екзарх Български за Рождество Христово“. – В: *Studia Carolinensia. Papers in Linguistics and Folklore in Honor of Charles Gribble. Bloomington, IN, 2006, с. 212.*

¹⁹ Издание на един от преписите вж. у Я п и м и р с к и й, А. И. Из истории славянской письменности в Молдавии и Валахии XV–XVII в. – В: *Памятники древней письменности и искусства. Т. 162. СПб., 1906, 50–59.*

²⁰ Вж. П о р о в и њ, В. Рукописи Универзитетске библиотеке у Београду. – *Споменик Српске Краљевске академије, 87, 1938, № 28, 100–104; ВНБС, 136–137, № 139.*

²¹ За славянските преводи от произведения на Евсевий Александрийски, намиращи се в ръкописи на територията на Румъния, вж. М и г с е а, J. R. Répertoire des manuscrits slaves en Rumanie. Auteurs byzantins et slaves. Auteurs byzantins et slaves. Sofia, 2005, 60–61.

Текстът му заслужава специално изследване. Вероятно преводът е стар, като се има предвид, че други творби, сигурно или предположително принадлежащи на същия автор, се срещат само в преписи, възпроизвеждащи най-ранните старобългарски състави²².

Риторичните творби за светци са три. За 13 ноември е поместено Слово за живота, заточението и мъките на Йоан Златоуст от Теодор епископ Тримитунтски, принадлежащо към староизводната традиция и досега известно само в сръбски минейни панигирици (староизводни или смесени). За 27 декември наред с Мъчението на първомъч. Стефан се чете и Словото на Прокъл Константинополски, което във всичките 4 известни ми преписа от старобългарския му превод се приписва на Йоан Златоуст. След текста от Германовия сборник²³ Зографският е вторият юсов. Редакцията на Словото е предимно лексикална, но има и емблематични морфологични варианти. Наблюдават се и незначителни разлики в текста (отделни изрази липсват в единия или в другия препис).

Последното слово в състава на Зогр. 94 е за 29 декември (в памет на младенците, избити от Ирод). Неговият превод е същият, който ни е засвидетелстван и в Германовия сборник и който, според мнението на Е. Мирчева, е извършен в ранната старобългарска епоха²⁴. Ще отбележа, че при несъмнената им близост, между двата текста има смислови разлики, в това число и на пасаж, липсващ в Германовия препис, но наличен в други староизводни кодекси.

Агиографските произведения, поместени в Зогр. 94, също поставят интересни въпроси. И в този случай, както вече се каза, се сблъскваме с нетипичен подбор на статиите. Както в староизводните чети-миней, в него имат превес до-Метафрастови мъчения (в това число мъченията на апостолите Филип и Андрей). За характера на агиографските текстове и разликите между известните староизводни преписи и поместените в Зогр. 94 засега може да се изкажат само някои предположения. Частичните сравнения (и то с представители на сръбската староизводна група) показват доста разночтения, но няма сигурност дали част от тях не се дължат на промени при продължителното битуване на текстовете. Част от вариантите може би не са направени от съставителите и редакторите на Зогр. 94, а са били още в неговите юсови протографи²⁵.

Текстът на Мъчението на ап. Филип ми е известен по 7 преписа, възхождащи към един превод, който според Е. Мирчева е по-късен и повлиян

²² Така например слово от същия автор е било включено в древния Триоден панигирик за Третата (или Четвъртата) неделя от Четиридесетница. Фрагмент от най-ранния му препис се намира в Хомилиара на Миханович. Вж.: И в а н о в а, К. Цикл великопостных гомилий в гомилиарии Михановича. – ТОДРЛ, 32, 1977, 226–227.

²³ М и р ч е в а, Е. Цит. съч., 139–144; 484–500.

²⁴ Пак там, 144–146; 500–509.

²⁵ Част от староизводните мъчения за декември са сравнени с текстове от староизводен Чети-миней за декември–август от третата четвърт на XIV в., писан с рашки правопис, вероятно в манастира Грачаница. Чрез Миханович е предаден на Хърватската академия на науките, в чийто архив се пази сега под сигн. III.c.22 (Mihanović 23). Вж. М о š и н, VI. Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije. I dio. Opis rukopisa. Zagreb, 1955, 170–175; BHBS, 172–173, № 208.

от преславската книжнина²⁶, но във всички случаи е староизводен²⁷. Мъчението на Климент папа Римски се среща рядко и се свързва със староизводните чети-минеи. И неговият превод не е изследван. Засега съм установила, че в същата редакция като Зогр. 94 то се помества само още в един зографски кодекс – № 19 според последния каталог²⁸, така че тази редакция може да е светогорска. Мъчението на Яков Персийски също спада към староизводните, но на този етап не може да се определи до каква степен е подложено на редакционни промени. Що се отнася до паметта на ап. Андрей, тя е почетена с две творби, първата от които е известното апокрифно Деяние (или Деяния) на ап. Андрей и ап. Матия. По предварителни данни текстът е редактиран и е най-ранният от групата на новоизводните; останалите познати ми преписи са юсови и са молдавски по произход. Втората статия за празника е Мъчение на ап. Андрей. Неговото включване в кодекса (друг препис досега не съм намерила) е още едно доказателство за независимостта при избора на статиите. Възможно е преводът му да е направен от съставителя на Зогр. 94 или от друг атонски славянски книжовник от достъпен му гръцки текст.

За до-Метафрастовите мъчения за декември ще отбележа, че те в повечето случаи са самостоятелни редакции със значителни промени, в някои случаи и при сравнение с различен гръцки оригинал. Мъчението на Филимон, Аполоний и дружината им се среща в староизводните чети-минеи и не е характерно за новоизводните. Преводът му обаче е извършен отново и ни е засвидетелстван само по този препис. Такава е ситуацията и с Мъчението на Елевтерий еп. на Илирик и на майка му Антия; възможно е текстът на Мъчението на Вонифатий и Аглаида, който също е староизводен, да е редактиран при съпоставка с друг гръцки препис. Мъчението на Игнатий Богоносец в сравнение със Загребския чети-минеи III.с.22 наред с близостта в някои пасажии показва и значителни отклонения²⁹. Най-малко редакционни промени се наблюдават при Мъчението на Юлиания³⁰. Преводът на Мъчението на Анастасия Узорешителница с Теодота и трите ѝ дъщери (Мъчението е засвидетелствано в староизводните състави) в Зогр. 94 се различава значително от известните преписи.

²⁶ Мирчева, Е. Цит. съч., 117–120; 405–418.

²⁷ В ВНБС преписите предположително са разделени на две групи, но последващото им сравнение показва, че те спадат към една редакция и пазят сравнително добре текста на староизводния превод.

²⁸ Райков, Б., Ст. Кожухаров, Х. Миклас, Хр. Кодов. Цит. съч., 37–38; ВНБС, 71–72, № 34.

²⁹ В текста от Зогр. 94 например се споменава „епистолия“ (посланието до римляните, което се счита инкорпорирано в тази редакция на Мъчението) на мъч. Игнатий, докато в III.с.22 този термин не е употребен.

³⁰ При него имах възможност да направя сравнение на част от текста с два преписа – българския Севастиянов от началото на XIV в. с атонски (възможно – от Зограф!) произход и сръбския от Загребския III.с.22. Установих, че има варианти, общи само за Севастияновия и Зографския, което още веднъж доказва, че не може всички разночетения да се припишат на последната редакция на Мъчението в Зогр. 94. Издание на Севастияновия сборник вж. у Лалева, Т. Севастияновият сборник в българската ръкописна традиция. С., 2004, 153–166. ВНБС, с. 48, № 78.

Към староизводните текстове за мъченици ще причисля и до-Метафрастовото Чудо в Едеса на мъч. Гурий, Самон и Авив. Чудото възхожда към старобългарски превод, засвидетелстван най-рано в Севастиановия сборник³¹. Сравнението показва, че спрямо Севастиановия текстът от Зогр. 94 е редактиран на всички равнища.

Единственото мъчение, принадлежащо към новоизводните състави и включено в Зогр. 94, е на петочислениците Евстратий, Авксентий, Евгений, Мардарий и Орест, приписвано без пълна сигурност на Симеон Метафраст.

Що се отнася до житията, в Зогр. 94 намират място главно обемисти сказания за известни църковни строители и отшелници. Две жития за 23 ноември (на Амфилохий епископ Иконийски³² и Житието на Григорий епископ Акрагантийски от Леонтий презвитер Римски) свързват Зогр. 94 със сръбския Хилендарския сборник № 473 от 60-те – 70-те години на XIV в.³³, т.е. той вероятно е съвременен или само с около десетилетие по-ранен от Зогр. 94. Под 28 ноември е поместено Житие на Стефан Нови Изповедник от Симеон Метафраст, чийто превод се включва в новоизводните панигирици и чети-минеи от XIV в. насам. Изглежда обаче, че в Зогр. 94 преводът е друг³⁴.

Първата статия за декември е пълният текст от Житието на св. Сава Освещени от Кирил Скитеполски, единствен познат ми препис в южнославянската книжовна традиция. Текстът му трябва да бъде проучен, преди да се постави въпросът за датировката и локализацията на превода. Следва го новоизводното Житие на св. Николай Мирликийски от Симеон Метафраст, най-старият познат юсов препис, който също свързва Зогр. 94 с Хилендарския кодекс № 473³⁵.

Житията на препод. Амвросий епископ Медиолански от Павлин Медиолански и на препод. Спиридон еп. Тримитунтски (Кипърски) от Теодор епископ на Пафос³⁶, както и до-Метафрастовото житие на мъч. Евгения, което не се среща в познатите ми новоизводни календарни състави, носят белезите на преславски преводи, а в Зогр. 94 са поместени с редакции, степента и характерът на които засега не са установени.

И на последно място ще спомена, че двете творби, предназначени за празника на пророк Даниил и на тримата отроци Ананий, Азарий и Мисаил,

³¹ Вж. Л а л е в а, Т. Цит. съч., с. 10, 50–68.

³² Засега той е най-ранният юсов препис. Останалите са по-късни и са поместени или в атонски, или в новоизводни молдавски кодекси.

³³ Б о г д а н о в и ћ, Д. Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара. Т. I. Београд, 1978, 180–181; BHBS, 149–150, № 163.

³⁴ Уточнения за преписите вж. в BHBS, с. 328.

³⁵ Този препис е споменат от Д. Кенанов (К е н а н о в, Д. Метафрастика. Велико Търново, 1997, с. 136), който въз основа на това, че почеркът на ръкописа му напомня почерка на монах Лаврентий, прави заключение, че преводът е свързан с книжовното дело на свещеник Лаврентий и че е направен не по-късно от 1347–1350 г., но не привежда никакви други сериозни доводи за това си твърдение.

³⁶ Частичните сравнения на двете жития с новоизводните им преписи подсказват, че най-вероятно текстът от Зогр. 94 е най-близък до по-късните молдавски юсови и български безюсови текстове.

с които в Зогр. 94 е отбелязан празникът им, се срещат само в новоизводните състави. Първата е 13-а глава от библейската Книга на пророк Даниил. Би било интересно да се проследи дали е използван готов старозаветен превод, или е направен нов. Несъмнено новоизводен е преводът на Повестта за пророк Даниил и тримата отроци от Симеон Метафраст. Зогр. 94 и спомнатият вече Хилендарски № 473 са най-ранните преписи от това произведение, което ни навежда на предположението за светогорски произход на превода. Останалите балкански преписи са главно молдавски юсови и български безюсови.

В заключение ще подчертая още веднаж, че съдържанието на Зогр. 94 е уникално, че статиите в него са комплектувани най-вероятно в самата Света гора за нуждите на Зографския манастир. Преобладават старобългарските преводи (близостта с Германовия и със Севастияновия сборник е много показателна в това отношение), но староизводните текстове са подложени на сериозни редакционни промени или са извършени нови преводи. Изборът на част от творбите пък поставят Зогр. 94 в началото на новоизводната традиция. Доколкото обаче проблемът не е само в избора на статиите, но и в принадлежността им към общ протограф, засега не е направено най-главното – не е изследвана степената на близост между Зогр. 94 и по-късните молдавски и безюсови български текстове. Специално внимание трябва да се обърне на ония творби, които са регистрирани само в Зогр. 94 – те показват, че ръкописът не е просто копие от друг кодекс или кодекси, а е дело на книжовник със собствен вкус и интереси, следващ своя агиографска и панигирична програма. Това дава отражение както върху избора на статиите, така и върху предпочитанието към определени редакции.

На фона на всичко казано дотук двата текста, свързани с името на Йоан Екзарх, получават особено значение. Те ни показват, че светогорските славяни, дори и по времето, когато се променя репертоарът на календарните сборници, наред с насочеността си към нови творби и нови преводи запазват пietetа си към своите древни книжовни богатства.

* * *

С интереса на атонските преписвачи към словата на Йоан Екзарх е свързан още един ръкопис – сборник № 457 от библиотеката на Хилендарския манастир (по-нататък Хил. 457). Неговият произход не е документиран, но, както сочат данните, повечето кодекси, съхранявани днес в Хилендар, са възникнали или в самия манастир, или в скитовите около него. Първата част на Хил. 457 (л. 1–66) съдържа творби, подбрани от Триодния и от Минейния панигирици, а след нея е поместена Диоптрата на Филип Монотроп. От Хил. 457 са запазени само 139 листа. Именитият сръбски учен Д. Богданович предполага, че двете части на кодекса са от два различни ръкописа, и ги датира от последната четвърт на XIV в.³⁷ Уточнение на датировката (и

³⁷ Богдановић, Д. Цит. съч., с. 175.

за двете части) прави Р. Станкович³⁸, който ситуира ръкописа в рамките на 60-те – 70-те години на столетието. Хил. 457 е писан с полуустав. Правописът на първата му част е сръбски. Хил. 457 съдържа 4 преписа от Екзарховите слова, което не е отбелязано в Каталога на Богданович³⁹. Всъщност той посочва, че в началото се чете Слово за Възнесение, а под 2 февруари е поместено „чтеније на Сретење“, но не споменава авторството на Йоан Екзарх, тъй като в насловите името му отсъства. Причина за липсата на данни за другите две слова е, че те са без начало. Впрочем първата част на кодекса е запазена фрагментарно и с разбъркани листове. При сегашното състояние на Хил. 457⁴⁰ е трудно да се посочат всички липси в нея, нито пък точната последователност на листовете, а оттам – и на статиите. Все пак установих, че от л. 1 до л. 66 се четат изцяло или в откъслечи 13 или 14 статии, от които в Каталога на Богданович са посочени 8. Вероятно първо са били преписани избрани слова от Триодния панигирик, а след това – от Минейния. Запазени са отделни безредно разположени листове от словата за Велики петък от Георги Никоимидийски и Георги дякон, които ще да са били преди останалите. На л. 1–26 има откъс от Слово за Пасха от Йоан Златоуст, а след него – на л. 26–66 Слово за Възнесение от Йоан Екзарх, с което е завършвала триодната част: Слово на възненіе га ба н спаса ншого Іс Хъ. блвн шче. Нач.: Веселнте се нбса н раѹн се земе. понеже послѣднюю стѣвную прѣвградѣ разрушнв Іс. Край: яко да н свѣтоноснаго въскрсенна н ннѣшнѣго н воудощаго спобнтѣ. надеже въсѣмъ ш гн веселешн се кестъ жнлнше. емоу же подобаетъ въсѣмъ слава честъ покланѣннѣ. съ безначелнымъ іемоу шцемъ н жнвотворешнмъ, н благымъ емоу доухшмъ... амннѣ.

От минейния панигирик са включени:

Л. 7–116, 60–616, 58–596, 43. Слово за Рождество Богородично от Йоан Дамаскин.

Л. 43–466. Слово на Йосиф Изповедник за Въздвижение на кръста.

Л. 54–576. Слово за Въведение Богородично от патриарх Герман.

Л. 12–146. Слово за Рождество Христово от Йоан Екзарх, без нач.: о прѣславнаа дво. ты днь рождешн давца н творца всего того. Край: онн же вѣсть въ снѣ принааше аггломъ ннѣмъ поутѣ възвратнше се въ свое людн. мын же влкою аггльскымъ воднмн. грѣшнаго прнмѣса шѣврше. поутемъ гредѣмъ. водешнмъ ны на мѣть къ воу. о Хъ Ісѣ гн ншемъ, емоу слава н дръжава, съ безначалнымъ шцемъ... въ вкы вѣка.

Л. 146, 19–196, 17–176. Слово за Богоявление от Йоан Златоуст.

Л. 176–186, 20–226. Слово за Сретение от Йоан Екзарх: чтеніе на срѣтеніе га ншого Іс Хъ. Нач.: Свѣтъ праведнынмъ прно. нме же нечестнвухъ оугасаетъ.

³⁸ Станкович, Р. Водени знаци хиландарских српских рукописних књига XIV века. – Археографски прилози, 22/23, 2000–2001, 66–67. За датировката вж. и Matejic, P., N. Thom a s. Catalog Manuscripts on Microform of the Hilandar Research Library (The Ohio University). 1–2. Columbus, OH, 1992, p. 549.

³⁹ Кратки сведения за ръкописа вж. и в BHBS, с. 147, № 157.

⁴⁰ Освен това филмът от Хил. 457, с който разполага Ръкописният отдел на НБКМ, е некачествен и много трудно се чете.

(Притчи 13:9) да ничтоже правднѣаго живѣе. Без край: н бы намь казнь велика н мѣть. да се протегнеть шешаніе въ вѣсконечныя //

Л. 47–51. Слово за Преображение от Йоан Екзарх. Без нач.: изгнаніе н смръть поетн н въ тѣнне люто выннѣн. семоу же тако вывѣшоу трѣвѣ [вы водець] без грѣшнын, нже можетъ възвратити чнстн пѣтемь члвчѣско племе. Край: Раѣнте се тьмнаа мѣста. свѣтъ ненсповѣднын прннемающе. его явлѣветъ ѡцъ въ свѣ. емже слава н честь н покланѣніе въздемь съ прѣстѣымъ н жнвотворещнмъ дхѡмъ... амннѣ.

Л. 51–536. Похвално слово за Успение на Богородица от Климент Охридски, отбелязано от Д. Богданович.

На последно място (без начало и край) е поместено неизвестно поучение срещу неразумния език. Един лист остава неидентифициран и е възможно да е фрагмент от непосочена тук творба.

Както се вижда от прегледа на съдържанието, при избора на творби за Господските и за Богородичните празници съставителят на Хил. 457 е проявил определен афинитет към словата на Йоан Екзарх. Подборът му е уникален и затова при изучаването на Екзарховото творчество Хил. 457 не трябва да бъде пренебрегнат. Наистина книжовникът не е свързвал текста на Йоан Екзарх с оригинално авторство (два текста са анонимни, а за другите два не може да се твърди нищо), нито е имал съзнание за тяхната ценност като плод на славянското проповедническо (макар и компилативно) изкуство. Но, изглежда, е бил привлечен от емоционалността и от драматизма на Екзарховите слова.

ПРИЛОЖЕНИЕ

СЪДЪРЖАНИЕ НА ЗОГР. 94.

1. Л. 1–126 (12.11.). Житие на Йоан Милостиви. ВHG 886; ВHBS, с. 297. Без нач.: енже зракъ вѣше свѣтлѣн слнца. оукрашена пауче възѣкож члвчѣскыѣ мыслн, прншѣшж н ставшж прѣ ѡдрѡ мой н тѣкнжвшн ма въ ребра. Край: сътворн же н мнѡга нецѣленіа по смрътн, грѣвь прѣповнаго Внталіа. егоже молнтвамн да да намь гѣ доводѣлнымъ жнтіемъ, ѡврѣстн са съ ннмь. н мѣть прнати въ днѣ сжднын. амннѣ.

2. Л. 126–18 (13.11.). Слово за Йоан Златоуст от Теодор епископ Тримитунтски. ВHG 872; ВHBS, с. 229.

Мѣа тогоже, гл. Девѣра епкпа Трнмнт'скаго. ѡ жнтін н заточенін, н ѡ скръзѣ Іуанна (!) архіепкпа Кѡнстантінѣ града Златооучстааго, бавн.

Нач.: Възлюбленін, нельженъ е въ прркомь гла. многы скръзѣн праведнымъ. (Пс. 33:20). Край: бы же емоч възвращеніе мощемь по ѡ тн лѣтѣ. прн црн Девѣсін юнѣамъ. прн патрнарѣ же Проклѣ. н положншж н въ црквн стхъ апль. съ псалмы н пѣмн. славаще ѡ всемъ хѡ едннороднааго сна бжїа. емочже слава съ безначаалнымъ ѡцемъ. н прѣстѣпнмъ н бжгынмъ н жнвотворащнмъ дхѡмъ, ... амннѣ.

3. Л. 18–22 (14.11.). Мъчение на ап. Филип. ВHG 1525; ВHBS, с. 303.

Мѣа тогоже, дл. мнїе стго апла Фнлїппа. бавн ѡ.

Нач.: Бы по възшествїн гнн на нбса. възндошж аплн въ домъ Стахеа богатаго. н тѣ сътворї нмь оучрѣженіе велико. Край: н помолша са за еднного когождо н. нзѣдоста нзъ гра, н нде кждо въ свож странж. Варфѡломен же нде въ Анкннїа, а

Маріамни на Іурданъ. Стахен же н нже съ ннмь прѣввышѣ оучаще црковь. ѡ Хѣ Ісѣ гн нашемь. емоу же слава н чѣсть съ щцемь н прѣстынмь н блгынмь н жнвотворацінмь дхѡмь... амни.

4. Л. 22–286 (15.11.). Чудото в Едеса на мѣч. Гурий, Самон и Авив Едески. ВHG 739; ВHBS, с. 305.

Мица того же еі. чюдо бывшее въ Едесеѣ градѣ, стѣмнн исповѣдникы. мжученомь тѣ, Самонѣ. н Гоуріа. н Авіа. блвн шче.

Нач.: Нннѣ время побно съ дхѡносцемь Дѣдомь пощце рзцѣмь банзѣ гѣ съкроушеныхъ срцемь, (Пс. 33:19). Без край: н съвнраахѣ са къ ннма ѡ възсѣдѣ. жжнкы н дружнны н сжеѣдн на глемое съ оужасѣ. н ба хвалаще ѡ прѣславнѣмь шроковнцн нзбавленнн. лѣтѡу же//

5. Л. 29 (21.11.). Първо слово за Въведение на Богородица в Храма. От Герман патриарх Константинополски. ВHG 1104; ВHBS, с. 314.

Без нач.: помлоу н ма прнклоншн са слъзамь мон мѣда бждн намь іако мтн члколюбца ба. Край: да неаншенѣ вѣ надежѣ прутѣа гже. нѣ да вавѣа вроневѣсто. сжее въ истннѣа уаднне възсѣмь. рожшїа выше слова ба н вѣкѣ. емвже побаеѣ възсѣка слава. чѣсть н покланѣнїе. шцоу н сноу н стомоу дхѡ... ѡмїѣн.

6. Л. 29–35. Второ слово за същия празник. От Георги еп. Никомидийски. ВHG 1108; ВHBS, с. 309.

Нач.: Въ тѣ же дн нже въ стѣнн шца нашего Гевуріа епкпа Ннкомндїнскаго, слово похваляное прѣстѣн бцн. егда прнвѣна бы въ црковь ѡ своѣ роднтелїн. трнлѣтна сжцн. блвн шче.

Добраа намѣз рещемѣ начала, настожщее тръжество являеѣтъ. добраа възхода шснованїа положн, нннѣ къ себѣ слово възводе. Край: прнжтн же іасно вѣмь, іако баголюбнва сжцн. грѣхѡ оубо нзбавленїе подажшн. н црѣвоу неспомоу спѡблѣжшн. багооучѣтанва же шца н сна н стго дха творашн. едннѡ вжество н црѣво. непѡвѣднмѣж снаж н власть, енже побаеѣтъ слава н дрѣжава, чѣсть н покланѣнїе... ѡмїѣн.

7. Л. 35–446. Трето слово за Въведение Богородично. От Тарасий патриарх Константинополски. ВHG 1108; ВHBS, с. 309.

Нже въ стѣнн шца нашего Тарасїа архїеписпа Кѡнстантїнѣ града. слово. о прѣстѣн вѣуцн нашн бцн. егда прнведена бы въ црковь, блвн шче.

Нач.: Свѣтлоє н прѣславное настожщее тръжество, н любовпрѣжнстѣннѣа любовь къ пѣнїоу възвнжѣ, прнснодѣвнѣ въ црковь възхоженїе. Край: Рауѣн са нбсн н землн тръжество прѣславное. рауѣн са шврадѡваннаа гѣ с гѣ с товож. нже прѣже тебе н не тебе, н съ намн. възспѣваемь съ щцемь н съ прѣстынмь н блгынмь н жнвотворацінмь дхѡмь... амннѣ.

8. Л. 446–51. Четвърто слово за Въведение Богородично. От Герман патриарх Константинополски. ВHG 1103; ВHBS, с. 308.

Того же слово на възвѣнїе прѣстыѣ вѣуцнѣ нашѣ бцѣ н прнѡдѣвы Марїа егда въздана бы въ црковь трнлѣтна сжцн. н прнать а Захарїа шценннѣк. блвн шче.

Нач.: Веселїа оубо възсѣкъ вжтѣвннѣа съборѣ, прнѡ чѣтемь съвракшїн са науѣннаемь, ѡ дхѡвнѣа скрѡвнцн, н вѡготѡуѣннѣа неѡчѡннѣк. паѣе всѣа свѣтнтѣ, съвршннѣа оучѣщаваж. Край: свож людн прѣвѣтаа ѡ възсѣкож напастн съхранн н дшевннѣа волѣзшн. плѣченннѣа възвращенїе подажѣ. страннннѣа застѣпннїца вждн, н въземоу родоу

хр̑тіан̑скомоу твоѣ ржкж подажъ застѣпленіе. да съ радостнѣ н веселіемъ възнижше твоемоу трѣзньствоу. намъ съшешіимъ са дне. н прѣзньвщїимъ прѣутѣа, тронъ свѣтлыи прѣзньникъ, вѣрѣстн̑ матѣ ѿ тебе, въ днь сѣдныи. ѡ х̑в̑ іс̑в̑ г̑н̑ нашемъ. съ ннмже коупно слава ѡцоу съ прѣстынмъ н блгынмъ н жнвотворщїимъ его дх̑омъ... ὁμῆν' (Л. 516 – празен).

9. Л. 52–556 (23.11., на първа позиция за деня). Житие на Амфилохий еп. Иконийски. ВHG 73а; ВHBS, с. 317.

Пам̑л̑ н просвѣщеніе стго ѡца нашего Амфилохїа постника. н како ѿ аг̑ла сїенъ бы. блвн ѡче.

Нач.: Бѣ едннь мжжъ нманемъ Амфилохїн. праведен̑ сы н блгочестнвъ. м̑. лѣтъ нмыи въ врьтпѣ. н гадъ его бѣ посмагъ едннь. н пнво его вода едина. масла же н нного ннѣсого же не помннааше. Край: пожн же Амфилохїн лѣта трн, н почи ѡ х̑в̑. граждане же вси плакаахъ са оучителѣ ради истиннаго. оученіе его н тїн нмжше славаше ба съ възсѣмн намн. амїнъ. ѡ х̑в̑ іс̑в̑ г̑н̑ нашнмъ. емеже слава съ ѡцемъ н съ прѣстынмъ н блгынмъ н жнвотворщїимъ его дх̑омъ... ὁμῆν'.

10. Л. 556–111 (на втора позиция за същия ден). Житие на Григорий еп. Акрагантийски от Леонтий презвитер Римски. ВHG 707; ВHBS, 317–318.

Левнтїа презвнтера н ѣрзнорнзца н нгоумена монастырѣ стго Савы. Рнм̑скаго града. повѣсть жнтїоу н ѡюдесемъ прѣбнааго н блженаго ѡца нашего Грїгѡрїа, еп̑копа бывша Акраган̑стѣн црквн. еже Снкел̑скыѣ властн. блвн [ѡче. ?]

Нач.: Страшно н невзнато чїо, н възселенъи оустѣшно. паѣе же нже страх̑ѡ н любовнж послѡщажнмъ н прнемлащнмъ, хотѣ повѣдатн ѡкааныи азъ. на испытныи развмъ ср̑цъ моемоу, възнатрѣнаж мыслѣ. глжвоцѣн̑ паматн внда н на оумъ прншошъ много. Край: въ мнрѣ оупсе. въ ржцѣ бжїн̑ дх̑ъ прѣложнвъ, мца ноємврїа въ кд. н приложн са къ оцемъ своїимъ, добро поппсанїе добродѣтелнаго емѣ жнтїа вставнвъ намъ. добродѣтелнѣ хоташнмъ жнтн. да того подвнгомъ побаше са, н равно съ ннмъ вѣнецъ оулоучнмъ. ѡ х̑в̑ іс̑в̑ г̑н̑ нашн. емоу же слава съ везначалнымъ его ѡцемъ, н възсестымъ н блгымъ н жнвотворщнмъ дх̑омъ... въ вѣкы вѣко.

11. Л. 1116–1176 (25.11.). Мъчение на Климент папа Римски. ВHG 349; ВHBS, 321–322.

Мъченїе стго Кланмента патрїарха Рїм̑ска̑. четврѣтаго бывша по ап̑лѣ Петрѣ. блвн оче.

Нач.: четврѣтын рнм̑стѣн црквн прнставннкъ бы Кланментъ. нже х̑ждожьствомъ аплоу Петрѣ послѣдовавъ. таковыи же коварѣствомъ стоаше н ѡудемн н елланомъ, н възсѣмъ хрнстїанскымъ людемъ оугаждатн. Край: ндеже нн елланъ. не евреннъ обрътает са. (по Гал. 3:28) выважт же многоа ѡудодѣнїа блгтнж н мннтѣамн его. слѣпїн̑ прозрѣахъ въ прѣзньникъ его. н вѣсен̑ прогоннн̑ выважтъ. н болащїн̑ нецѣлѣважтъ. н вывадѣтъ похвала его прнсно, гм̑ нашнмъ Іу̑ х̑омъ емоу же слава съ ѡцемъ н съ прѣстынмъ н блгынмъ, н жнвотворщїимъ его дх̑омъ... въ вѣкы вѣкѡ.

12. Л. 1176–1256 (27.11.). Мъчение на Яков Персийски. ВHG 772с; ВHBS, 324–325.

Мъченїе стго Іакова персѣннна. блвн оче.

Нач.: Жнвѣше блженнн̑ Іаковъ въ Лападетѣ градѣ, въ землн Елнзенстѣн̑ град̑ же тѣ въ перскаго цртѣа. вѣше же блжнн̑ Іакв̑въ довра рода н знаемъ црѣв̑н̑ н велнн̑ боаше са ба. вѣ бо н рода хр̑тіанска. Край: н ѡсѣченн̑жъ зды. велнакаго мнка

людемь монмь нже въ Іерѣмѣ. н въздыханїа н оуслышѣ, н хоцѣ нзатї а. н възсхотѣвъ прїсѣтнн, н посѣтнѣв спсе. н нзбавн на ѿ наснїа врнгерскааго. н ѿженн н ѿ лица нашего. н насан на въз селѣх н. н въз трѣдѣх н наслѣдн на. да сзхраннмь правдѣ его н закона его възыщемь влгтїа н ѹлколюбїемь га н ва н спса нашего нашего Іу Хѣ, іако томѣ слава сз щемь н сз стынмь дхѡмь... аммнѣ.

17. Л. 261б–282 (6.12.). Житие на св. Николай Мирликийски от Симеон Метафраст. ВHG 1349; ВHBS, 345–346.

Жнтїе н жнзнь н поучєстн ѹдесє сказанїе. прѣпѣбнааго ѡца нашего н ѹотворца Ннколы архїепкпа. Мнрѣ Анкїнескыхъ, блвн ѡчє.

Нач.: Мждра нѣкаа вещь жнвѡтопнсець рѣка, н можщн оупѣбннн са нстннѣ. можщн же дѣбанїемь іавѣ прѣставннн ѡбразы. Край: Азъ же не ѡблѣна са, н мнка свѣтла нарєцнн та; н безъ крове вѣнєчннка. еанко же нзволенїемь прннєстн сзвѣмь. мнѣтѡж тзкмо злоучєстнѣка дрѣжавѣ ннзложїша. н добрѣ ѿ нзгннїа възвращьша са. н сз свѣтлымь повѣдамм, кз хртїаномь прншєша. н прѣвѣдѣ ѹастѣ, вторѣа прѣвнмша. ѡ Хѣ Ісѣ гн нашемь. сз ннмже ѡцѣ коупно сз стымь дхѡ. слава, н дрѣжава. ѹстѣ н поклонѣнїе... ѡмїѹ.

18. Л. 282–290б (7.12.). Житие на препод. Амвросий еп. Медиолански от Павлин Медиолански. ВHG 67; ВHBS, с. 350.

Жнтїе н жнзнь прѣпѣбнаго Амвросїа епкпа Медїѡламска. блвн ѡчє.

Нач.: Поучаєшн Августїе ѹтннн оує. іакоже н влаженнн Афанасїе епкпѣ, н Ервнннмь прѣзвнтерѣ. жнтїе стхъ. Павла н Антѡнїа въз поустынн жнвншнма въз кнгы нспсатн. рєкше. іакоже Мартннн прѣпѣбнаго епкпа рнмскыѣ цркви. вжїн оугодннкѣ Сєвнрѣ, нже шнрннѣ жнтїа тѣ прнѹтє. Край: н въз старостѣ глѣбокѣ прншє. възсѣ же нже ѡ црквн добрѣ оустрѡнєвз, сз мнромь оуспе, положєнъ бывѣ въз црквн Медїѡламстѣн. памѣ благѣ вставннѣ жнтїе свое н оустрѡенїе. да сподѡбннт же н на гѣ вѣ подражателемь бытн, тогоѡу добродѣтелномь нзволенїю. надежѣж полоѹчнннн вѣчнннѣ благь. ѡ Хѣ Ісѣ гн нашемь. емоѹже слава сз щемь н сз прѣстымь благымь н жнвѡтѡвращннмь дхѡмь... ѡмїѹ.

19. Л. 291–294 (9.12.). Слово за Зачатие на Богородица от Анна. Гръцки текст – неидентифициран. ВHBS, 351–352.

Слово на зачатїе стыѣ Анны егда заѹа стѣ бцѣ.

Егда прнвлнжн са врѣма, пррчєскыѣ прѡвѣщаннн сконѹбнн са хота. н таннѣ оутаєнѣн ѿ вѣка. ѡбразнмь прѡявлѣемѣн. Край: възѹвннн ма погрѣжаема въз влннѣ жнтенскыѣ. да въз тншннѣ прѣвѣываѣ твоѣ щєдрѡтѣ сз възєвнн вѣрннмн. н єдннголєсно прѡславнмь прѣстѣа трїѣ. коупно. оца н сна н стго дхѡ,... ѡмїѹ.

20. 294б–310б (11.12.). Житие на препод. Даниил Стѣлпник. ВHG 489; ВHBS, 353–354.

Жнтїе н повнзн прѣпѣбнааго ѡца нашего Даннла стѣлпннка нже въз Анаплїн, блвн ѡчє.

Нач.: Прѣже възєго лѡбнмнцн правєдно їє намѣ славннн възпальтнѣшаго са на радн ба н га нашего Іу Хѣ. [настр? неясно, вероятно грешка на переписвача] нашего радн спсєнїа възєе пѡємшоу. єгоже пррцн прѡповѣдашѣ. н мнцн нспѡвѣдашѣ, н сзмрѣтѣ прнашѣ. н правєднїн мжїє вѣры радн нже кз немѡу, самн распєншє са н мнра ѡвєрзгшє са. трѣпѣнїа радн нже на врага невнднмаго. Край: н мы оѹѡ на срїцн дхѡвнаа помышленїа нмацє прѣпѣбнаго ѡца. посѣтѣшьєтѡѹчнмь стѡпамь єго послѣстѡѡатн. н нєѡскѡрѣзнєнѣ сзхранннн ѡдєжѣж тѣлєснѣка. н нєвгаснмѣ свѣцѣж

сѣщѣхъ вѣрно съхранити. приносаше масло въ сѣсѣдѣхъ нашихъ мѣтина, да вѣрацѣмъ мѣть н блгть въ днь сѣднын. в Хѣ Ісѣ гн нашемъ... въ вѣкы вѣ[квмь].

21. Л. 310–320 (12.12.). Житие на препод. Спиридон еп. Тримитунтски (Кипърски) от Теодор еп. на Пафос. ВHG 1647; ВHBS, 356–357.

Житіе н жнзнь прѣбываго вѣца нашего Спрїдона.

Нач: Непрѣва въ слово глеть Іу еванстѣ н вгословъ... іако едннотѣадаго вѣ вѣца. неплазнь блгтн н истнны (Іоан 1:14). Сего вво нже непрѣва сѣщаго бѣ възплзрншаго са вѣ прѣстыѣхъ н прѣвѣтныѣхъ вѣлѣцѣхъ нашѣхъ вѣцѣхъ н прѣодвѣ Мрїа. сѣвръшена въ вѣтѣвѣ, такоже сѣвръшена н въ члѣвѣвѣ. Завѣршва с част от б-о чудо (разказ за умрялата дѣщеря на светеца). В змрышон дѣщерн рнчѣ, стго вѣца нашего Спрїдона. Въ днн Константна прѣвааго іакоже прѣже ре са. Край: н писано вѣрѣте [са въ] црковнѣ повѣстѣ. в Рѣфма прѣвнтера нзложено рнмскыиѣмъ жѣкѣмъ. н сѣ Сократо глаааа семоу писанїѣ, на нзвѣщенїе н на полса слышжцн. в Хѣ Ісѣ гн нашемъ, емоу слава сѣ вѣцѣмъ н сѣ прѣвѣтн блгын н жнвотворацнмъ дхѣ ... ѡмїѣ.

22. Л. 320–3396 (13.12.). Мъчение на петочислениците Евстратїй, Авксентїй, Евгений, Мардарїй и Орест, приписвано без пълна сигурност на Симеон Метафраст. ВHG 646; ВHBS, с. 358.

Мнїе стѣхъ мнѣкѣ. Евстратїа. Аугентїа. Евгенїа. Мардарїа. н Ореста. блвн вѣче.

Нач.: Цртвоуѣцоу Дївклнтїаноу н Маднмїаноу, вѣсѣ грѣзѣскаа властѣ безвожнѣхъ ндѣлскыѣхъ неплазнена вѣ слѣужбѣ. н вѣсн члѣвцн ревностїа еже кѣ дроуѣгѣ дроуѣгоу рѣташе са, на таковоѣ прѣспѣвааѣхъ слѣуженїе. Край: сконѣа же са стын Евстратїе въ гї декемврїа мѣца. стѣншїн же епкпѣ вѣзѣмѣ н сѣхраннѣ моцн стѣаго, сѣ тѣцїанїемъ вѣсѣ іаже вѣ завѣтѣв повелѣннаа. в стго мнѣка сѣтворн. вѣ славѣ велнкаго ба н спаса нашего Іу Хѣ, емоу же слава сла ... ѡмїѣ.

23. Л. 340–348 (14.12.). Мъчение на Филимон, Аполонїй и дружината им. ВHG 1514; ВHBS, с. 359.

Мъченїе стѣхъ мнѣкѣ. Фїрса н Фнлїмѣна. н Аполонїа. н дрѣжнны ії. блвн вѣче.

Нач.: Въ г тїе лѣто цртѣ Дївклнтїана, по мъченїѣ Аскла н Левннда. прн Арїанѣ нгемѣнѣ, н Дївандѣ. повелѣ тѣже Арїанѣ старѣншннѣ глѣ. атн хртїанѣ н мѣкѣ положнтн прѣ ннмн. н гла нмѣ. жнтѣ вогѣ. аще лн нн, то злѣ оумрете. старѣншнны же вѣ хртїанѣ глааѣхъ сѣ дрѣзновенїемъ дрѣвѣ кѣ дрѣвѣ. Край: н авїе нзѣдошѣ глѣжанѣ сѣ свѣцїамн н нзашѣ н не кораблѣ. н несше положншѣ нхѣ ндеже вѣшѣ тѣлеса стѣхъ мнѣкѣ глѣ нашего Іу Хѣ. мнѣга же чюдеса сѣтворншѣ. недѣжнїн нецѣлѣвааѣхъ; н вѣсн прогоннмн. н смнн стѣымн сѣдѣважт' са слѣы н чюдеса глѣ н ба н спаса нашего Іу Хѣ; емѣ слава н дрѣжава... амннѣ.

24. Л. 348–352 (15.12.). Мъчение на Елевтерїй еп. на Илирик и майка му Антїа. Вероятно е редакция на някои от текстовете, посочени в ВHG 568–570d; ВHBS, с. 360.

Мнїе стѣ сѣценномнѣка Елевтерїа н мѣре его. блвн вѣче.

Нач.: Слышавѣ Андрїанѣ в блаженѣмъ вѣроцѣ, емоу же нма Елеутерїе. сѣ вѣ едннѣ оу мѣре своѣж, вѣ вѣвѣтованн роднѣ са. нма же мѣрн его Амфїа, помнцн днн апла Пѣлаа. мѣжа нмѣвшн блгородна зѣло, рода Ннклїѣрова. н сїа мѣдраа Амфїа мѣтн шѣрока, чѣтнаа жена въ Рїмѣ вѣше. Край: рнмѣнѣ же на вѣрїа вѣсн вѣзѣпншѣ велїемъ гласѣ глаше. камо дѣвѣта са тѣлеса краснїн мнѣкѣ, вратїа же сѣщаа іаже вѣ лнрнцѣ вѣзѣвѣстншѣ нмѣ, іако в на сѣтѣ тѣлеса добрїн мнѣкѣ. стѣаго епкпа Елеутерїа, н мѣре его Амфїа. н тако рнмѣнѣ в гнѣва оуѣтолншѣ са. вы же

се въ Рнмѣ при црѣ Аѳріанѣ. намн же црѣтвѣющагоу гоу нашемъ Гѣ Хѣ... ѡмѣн.

25. Л. 3526–365 (17.12.). Първо четиво за деня на пророк Даниил и тримата отроци Ананий, Азарий и Мисаил от Симеон Метафраст. ВHG 485; ВHBS, с. 363.

Повѣсть въ пррцѣ Даниїлѣ. н стѣ г. шрок' Ананїа. Азарїа. Мисаилѣ. блвн шче.

Нач.: Дрекле оубо Навоуходвносоръ црѣ асирїнскын, Іерлѣмъ стажавъ. зѣло же н много тамо прошѣ. н шрѣжїемъ тако многы прѣвемъ. славно же пакы въ Вавѣлонь на своѣ землѣ възвратн сѣ. блгородныѣ юдѣнскыѣ дѣтн избравъ. въ слѣужбѣ прнведе севъ. въ ннѣже чѣтырн вѣхѣѣ, црѣ Дѣвда вноуцн. Край: пото же ѿ сѣжъ раѣрѣшн. н землѣн землѣное вставн. н къ жадемомъ желанїю днвнн прркъ Даниїлѣ штнде. съ шнвнн же дрѣгын дѣтнн н прркы прѣвывавъ. н на сѣнавъдѣтн же н помагатн неѣштѣпно. егоже н мы славно н поунтаемъ съ шцемъ н сномъ. н прѣстѣннмъ н блгыннмъ н жнвѣтворацн егѣ дхѣмъ... амнн.

26. Л. 365–3676. Второ четиво за деня – от Книга на пророк Даниил, гл. 13. ВHG 1870x; ВHBS, 362–363.

Ш старцѣ н ш Сосанѣ пррѣство Даниїлево. блвн ш.

Нач.: Бѣше мѣжъ жнвнн въ Вавѣлонѣ, емоу же нма Івакнмъ. н поатъ женѣ нменемъ Сосанѣ, дъщн Хелкїева. красна зѣло н вошнн сѣ ба. роднтелѣ же сѣ праведна, н наоучнста дъщере своѣ по законуу Мшусевев. бѣше же Івакнмъ богатъ зѣло. н въ граднна ванъ дворѣ егѣ. Край: прославетѣ ба ш дъщерн своен Сосанѣ. н съ Івакнмѣ мѣжемъ еѣ, н съ жнжкамн възѣмн. тако не швѣрте сѣ неправда ш нен. Даниїлѣ же бѣ велкын прославленъ бгомъ н възѣмъ народомъ, ѿ того днѣ. съ ннѣже н мы коупно прославлѣемъ оца н сна н стѣ дхѣ... амнн.

27. Л. 361–371 (19.12.). Мѣчение на Вонифатий и Житие на господарката му Аглайда. ВHG 279; ВHBS, 365–366.

Мнїе стѣо Воннфантїа, н жнтїе гланды. блв.

Нач.: Блгын н члколѣвннн бѣ хотан спетн сѣ члкомъ. рекын прркѣмъ. не хоцѣ съмрѣтн грѣшннкѣ нѣ швратнтн сѣ н жнвѣ вытн емоу. (Иез. 33:11) рекын не прїндѣо прнзватн праведннкы, нѣ грешннкы на покаанїе. (Мт. 9:13, Мк. 2:17, Лк. 5:32) скорын въ мѣтѣ, н богатын въ щедрѣтѣ. рекын. егда швратншн сѣ къ покаанїюу тогда спсеше сѣ. давнн намъ шврадъ спсенїѣ, тако не ѿчлдатн себе. аще когда оубауземъ въ стѣтѣ грѣховнѣѣ, н врагомъ оуловленн бждемъ. нѣ пакы надѣватн сѣ на нензренѣѣ егѣ блгѣ н мѣтѣ. н на пѣчннѣ мѣрдїа егѣ. мншзн во прѣблшценн вышѣ грѣхы тѣжкымн послѣдн же възпрѣнѣвше, н вѣнца повѣдннѣѣ прншѣ. ѿ ннѣже едннн бѣ блженнн Воннфантїе, съ госпожеѣ своѣѣ. н ш ненѣже ннѣ слово шповѣмъ. Край: Блаженаа же Нгланда, шрекшн сѣ мнрскаго жнтїа, ... н пожнтѣ еї лѣ въ подвнзѣ крѣпцѣѣ, н тако боу дхѣ свон прѣдѣа. оуспѣ стын хвѣ мнкс Воннфантїе, крѣпко подвнзѣв сѣ. съ ннѣже н мы да спѣвн сѣ мѣнтвamn егѣ оучлстїе нмѣтн. славаце оца н сна н стаго дхѣ... ѡмѣн.

28. Л. 3716–3766 (20.12.). Мѣчение на Игнатий Богоносец. ВHG 813; ВHBS, с. 369.

Мѣченїе стѣо шѣемка (думата е написана над реда) бгносца гнатїа. блвн ш.

Нач.: Въ вѣрѣме шно прѣвемшоу рнмскѣа влѣ Трананѣ. н бѣ гнатїе шченнкс дѣла Івана. Н тѣ тако дѣлѣ шкрѣмѣваше прнлежно антїшхїнскѣа црковѣ. Древнеѣѣ воурѣж

ѣдѣ прѣпровождѣ при гоненіи Доментіановѣ. такоже сын крѣмѣ добрын, крѣмнолюмь млнтвы н постомь н участымь оученіемь. Край: н похвалами долѣпнымн оублажнхѣ стго, повѣдахѣмь вамь днь н вѣрма. да въ вѣрма мжѣнѣ его съвнраждѣ са, прихвѣщнм са добломю мнкоу хѣом, посрамнвша діаволаж льсть. н холюбнваго желаніа его, сконѣваша теченіе. ѡ хѣ Ісѣ гн нашнмь, съ ннмже оцѣ слава коупно съ прѣстынмь н багымь н жнвѣтворящнмь его дхѣ... аминь.

29. Л. 3766–3836 (21.12.). Мъчение на Юлиания Никомидийска. ВHG 962z; ВHBS, 370–371.

Мжѣнѣ стѣж Юліаніа. бѣвн оѣе.

Нач.: Црѣвоужшоу Маднміанюу, н коумнровѣсе дръжщомюу, н діавола велнѣждѣ са. н сквары грамадамь по вѣрѣмь странамь распротершнм са. Елеусін нѣкто сннгантнкѣ, рода ерострїнска н другѣ самодръжцѣ Маднміанюу, женащюу са емоу двнцѣж нѣкоѣж; н та вѣше сннкантнкїн, нменемь Юліанн. Край: н нзвѣрже Елевсевїа на мѣсто поусто, н тѣло его птнцамн н зѣвѣрмн расыпа са. мжѣна же бѣвшн стаа Юліанн, мѣа декѣврїа ка. при Маднміанѣ мжѣнтѣан, н Елевсевїн нечѣстнѣвѣмь ѣпарѣѣ. намн же црѣвѣждѣ гоу нашемь Іѣ хѣ, емоу же слава н дръжава ѣсть н покланѣнїе. съ шѣемь н съ прѣстынмь н жнвѣтворящнмь дхѣмь... аминь.

30. Л. 384–391 (22.12.). Мъчение на Анастасия Узорешителница и Теодота.

Мжѣнѣ стѣж Анастїа, н гѣ ѣа еж; н стѣж Анастасїа. бѣвн шѣе. Преводѣтъ е направен от латински оригинал⁴¹. Вж. и ВHG 81; ВHBS, с. 372.

Нач.: Въ днн шны швратнвшюу са Дншкантианюу, прнѣна бѣ кѣ немь жена нѣкаа нменемь Девдотн; съ гѣ мн дѣщѣрмн еж. іаже рода радї хрїтїанскѣ нзвѣже нзѣ Ннкенскаго грѣ. Левкадїн же нѣкто мжѣ нарочнтѣ, нже н прѣда а. мла са црїо поатн ж. себѣ женѣ. Край: Стаа же Анастасїа кѣ колоу прнѣвазана бѣ, н въ шгнѣ вѣвѣржена млащн се гоу н тако сконѣа са. н Аполонїа жена нѣкаа славна сѣщн, оумолнвшн са епарховѣ женѣ н вѣзатѣ мошн стѣж Анастаснѣ, н съ вѣвѣкож ѣстїа положн въ градѣ домоу своего. ндеже н црковѣ сътворн стѣвн мнцн Анастасїн. сконѣа же стаа мнца въ кв декѣврїа славаще оца н сна н стго дха... въ вѣк.

31. Л. 5916–403 (24.12.). Житие на Евгения и на родителите ѣ. ВHG 607w; ВHBS, 375–376.

Жнтїе стѣж Еѣгенїа н роднтѣлен еж, бѣвн.

Нач.: Црѣвоужшоу въ велнцѣмь градѣ Рнмѣ Комодѣ. посланѣ бѣ въ зѣ дмжа нпатїа славннн Фнланппѣ, въ Алѣксандрѣскнн грѣ. прѣвемь епаршѣкѣа вѣа. Егѣпетскнѣж зѣмла. іако вѣсемюу тоу строенїюу повннжтн са повелѣнїюу его. Край: спѣвнѣта же са н та роднтѣлен свон, н бѣженнѣж Еѣгенїа жнтїюу подражатн. н положѣнтн стѣхѣ радѣ бесконѣчнѣа н блаженїство. хоу благождѣша н прнѣѣтоста са стѣ днкѣ. съ ннмн же н мы да спѣвнм са црѣва нѣснаго. прнѣастннцн бытн. вѣгтнѣж га нашего Іѣ хѣ, емоу же слава н дръжава. съ шѣемь н прѣстынмь н багннмь н жнвѣтворящнмь его дхѣмь, ... аминь.

⁴¹ Срв. у T h o m s o n, Fr. A Survey of the Vitae Allegedly Translated from Latin into Slavonic in Bohemia in the Tenth and Eleventh Centuries. – In: Atti dell' 8° congresso internazionale di studi sull' alto Medioevo. Spoleto, 1983, 331–348; А т а н а с о в а, Д. За едно рядко срещано Житие на св. Анастасия Римска (Предварителни бележки). – Palaeobulgarica, 30, 2006, № 2, 27–36.

32. Л. 403–4056 + М1703.Іф/1 (Григоровичев фрагмент), л. 1–16 (25.12.).
Перво слово за Рождество Христово. От Йоан Златоуст. ВHG 1916у; ВHBS,
с. 394.

Іванна Златове҃стаго слово на ро́ждество ꙗ́а н ба́ н спса́ нашего Іу́ Х҃а, б҃авн в҃че.
Нач.: что се знаменіе прѣрѣкаемо внѣжѣ, танны странны. н днѣвы зра; пастырїе
вглашаѣт мн оушн, нѣ не пвешнын пощсе гла, нѣ нѣныж пощсе пвешн. Край:
вз пеленѣ повнть лежнть н грѣховныж растрвззаетъ азы. іако възвелчнвшѣ са д҃вѣа
твоя г҃н (Пс. 103:24). възсѣ ѡвколюбіемъ сѣтворнлз есн. тебѣ во є слава н дрѣжава.
ѡбѣсть н покланѣніе. ннѣ н прно... ѡмнѣн.

33. М1703.Іф. (Григоровичев фрагмент), л. 16–46. Второ слово за същия
празник. От Йоан Екзарх. ВHBS, 392–393.

Ед҃арха Іванна прѣзвѣтера слово на ро́ждество ꙗ́а нашего Іу́ Х҃а, б҃авн в҃че.
Нач.: Хсѣ праведное днѣ ѡ дѣвы прѣвчтыж възсѣа. тзма нечѣстывын ѡбѣже, а свѣтъ
праведнымъ подат са. Край: мы же вѣакож н грѣшнѣаго прнмѣса ѡбѣргше. н
пжтемъ шествоунымъ веджщнмъ на кз боу. ѡ Х҃ѣ Ісѣ г҃н нашнмъ. емоу слава н
дрѣжава сѣ безначалнымъ его щемъ. н възсѣтымъ н багынмъ н жнвотворащнмъ
дх҃омъ... ѡмнѣн.

34. М1703.Іф. (Григоровичев фрагмент) л. 46–116. Трето слово за същия
празник. От Йоан Екзарх. ВHBS, 384–385.

Іванна прѣзвѣтера слово ѡ сказанїа еѡульскаго на ро́ждество ꙗ́а нашего Іу́ Х҃а.
б҃авн в҃.

Нач.: Ісѣс ро́жышоу са въз Віолеемъ іоуденствѣмъ въз днн Нрѣда црѣ. н се вальсн
прндошѣ ѡ възтока глаше. гдѣ є ро́жен са црѣ іоуденскын (Мт. 2:1–2). Мнво
потрѣва бдѣнїоу. н мнвы потрѣвы млнтѣ. іакоже прошѣше ѡтѣнїе се развѣтн.
Край: снце глѣть вншца скомра, нлн вншца. нѣсѣтъ възн нже глѣть снце. вбаче
по внѣхъ скрѣзѣше, въз снѣ рѣчу прндохѣ. нже таковынхъ дѣвѣ іаже прѣсказахомъ.
да сзхраннть на Іу́ Х҃с н покрыеть н прнвѣтъ въз жнзнь вѣчнѣа. емоуже слава н
ѡбѣсть н покланѣніе. сѣ безначалнымъ его щемъ н сѣ прѣстынымъ н багынмъ н
жнвотворащнмъ дх҃омъ... амнѣн.

35. М1703.Іф. (Григоровичев фрагмент), л. 116–156. Четвѣрто слово за
същия празник. От Евсевїй Александрїйскн. ВHG 635nb; ВHBS, с. 389.

Слово ѡ ро́ждествѣ ꙗ́а нашего Іу́ Х҃а, б҃авн о҃че.

Нач.: Прншѣшоу хѣв ро́ждства прѣзнкѣ. Алѣдандрѣ кз владженому Евсеѣїоу г҃д.
мла тн са господн мон повѣж мн ѡ ро́ждествѣ хѣв, н ѡ възсемъ его сѣтворенн іаже въз
мнрѣ. Край: н вблвцѣм са въз новын вѣразѣ н сззданын бгомъ. да к томоу не
печем са ѡ пзлтномъ вѣрѣзанн, нѣ ѡ блгтн крщенїа. еже прѣвѣа намъ роднвын са
ѡ дѣвы г҃ѣ. емѣже н мы славѣ възснаемъ ннѣ н прно... ѡмнѣн.

36. М1703.Іф. (Григоровичев фрагмент), л. 156 + Зо҃гр. 94, л. 407–409
(26.12.). Слово за Събор Богородичен от Прокъл патриарх Константино-
полскн. ВHG 1908h; ВHBS, 397–398.

Іванна Златове҃стаго похвала прѣсѣтѣн вїцн н прснодѣвѣн Марїн. снрѣчу
цѣлованїе. б҃авн [в҃че ?].

Нач.: Возсѣа намъ днѣ праведное слнце се прѣвѣ възходящаго нѣствомъ. свѣтъ
прнносжщн просѣтнвын възсѣвскаа. нзѣвѣл са тзмн, не трзпла лоучѣа его. родн
во мн са пакы свѣтъ, н помрачѣл са страхѣ. ро́ждствѣ рауж са, н вѣразѣ сзжщѣает
мла.

Край: гдѣ ѿ пораженъи фараона, и рода таж са; гдѣ ѿ свѣдѣнъи зъмѣа. и пеленами покриваемыи. гдѣ ѿ ерже не видѣшъ агган, и вѣмъ въ члкъ. и се зкѣзда жже видѣшъ на вѣстоцѣ, прѣ нми ндѣаше. дождеже пришеши и ста врѣхъ ндеже бѣ втроуа; (Мт. 2:9) емоу же слава въ вѣкы вѣкомъ, аминь.

37. Л. 409–415 (27.12.). Мъчение на първомъч. и архидякон Стефан. ВHG 1649d; ВHBS, 404–405.

Мнѣ стго и всѣхвалнаго апла и пръвоинка архидѣакна Стефана.

Нач.: Памати доврѣж прѣдѣжщѣж възлюбленѣи, понѣднхом са напнсати хѣвъ црквн. стго и славнаго пръвоинка и архидѣакна Стефана. въ на житѣе вышше, и ѣже за мнрѣ молнтва. нже и прнати нмать съвршеныи вѣнець, и даръ повѣдныи вышнѣго званѣа. Край: по смръти бо ѿ тога множъ вѣрѣ прѣ црквн хѣа. снѣ мжкѣ прѣемъ блженъи Стефанъ, и поун славно съ пострашнми съ нми. даръ прѣемъ за члѣское спенѣе. в хѣв ѿсѣ гн нашемъ. емоу же слава чѣсть и покланѣнѣе, съ безначалнымъ щемъ. и съ прѣстынмъ и багынмъ и животворащнмъ дхвмъ... и въ вѣкѣ.

38. Л. 415–4196. Похвала за същия празник. От Прокъл патриарх Константинопольски. ВHG 1657; ВHBS, с. 402.

Нже въ стынъи щѣа нашего Івѣанна архіеіпка Константинѣ града Златоустаго. слово похвалное стго и славнаго и всѣхвалнаго апла и пръвоинка и архидѣакна Стефана. Блвн ѿ.

Нач.: чювестъвное оубо слнце всѣа на земан. Арктвѣра и Врѣвна. Лоунж оубо и Денннцѣ нмать свѣсѣаващѣж, а праведное слнце ѿ чрѣсѣа двнчѣскы възсѣавъ. свѣзданаго лнка свѣтлостн на възытѣе не трѣвоуетъ. Край: подвигодавецъ есмь, нж и стрѣрѣпецъ бѣ мженѣемъ. на кртѣе тако на ворнцн врах са, и протнвоворнаго врага поврѣгохъ. не вон са каменоубннцѣ. краежгльнаго каменс, възнатрѣ носа хѣа ба. емоу же слава чѣсть и дрѣжава. съ безначалнымъ щемъ. и прѣстынмъ и багынмъ и животворащнмъ дхвмъ... аминь.

39. Л. 4196–4216, 406–4066 (29.12.). Слово за младенците, избити въ Витлеем от Ирод от Йоан Златоуст или от Прокъл патриарх Константинопольски. ВHG 827b; ВHBS, 404–405.

Івѣанна Златовстаго Слово в мѣденцехъ нзбѣенъи ѿ рода црѣв, хѣа радн. Блвн шѣе.

Нач.: хѣвѣл бѣ вынѣ дхввнаа словеса повѣдатн. Послоушаж Павла глаща. дхввнымъ дхввнаа сказаще. (1Кор. 2:13) паѣ же тако длѣжнкѣ въ мнмошешон неан.

Без край: пѣанн еще говѣнѣа не дрѣжахъ//

ON TWO ATHONITE CODICES CONTAINING ORATIONS BY JOHN EXARCH

(Summary)

The article gives adad data about two South-Slavic codices that contain sermons by John Exarch and are kept in Mt. Athos. The first is Bulgarian and belongs to the Zograph Monastery. It has call number II.в.3 (Zogr. 94). It dates from the third quarter of the 14th century and is a reading menologion for November and December. The second is Serbian and is dated as being from the 60ies or 70ies of the 14th century. Its call number in the library of the Hilandar

(Chelendarion) Monastery is 1457. It is a collection of two parts – the first contains works selected from the Triodion Panegyric and the Menaion Panegyric and the second – the work of Philip Monotropos. Some peculiarities of the two MSS give grounds to suppose that they are not only kept in Mt. Athos, but most probably were composed there and are an integral part of the Athonite literary tradition.

The Zograph reading menologion is not complete. V. Grigorovich tore away 15 of its folios and took them to Moscow. In its content it is unique – it is the work of a man of letters that had his own interests and taste. In it there predominate translations belonging to the pre-14th century (Studite typikon) tradition, but they have been subjected to serious redacting changes or new translations have been made. The selection of part of the works, on the other hand, puts Zogr. 94 in the beginning of the post-14th century (Jerusalem typikon) tradition. In the cycle out of 4 works on the Nativity of Christ two orations for the feast are linked with the name of John Exarch. It is these orations that attracted the attention of V. Grigorovich and are now kept in his collection in the Russian State Library in Moscow.

The interest of the Athonite copyists in the orations of John Exarch is linked also with the Hilandar codex. It has 4 copies of orations by John Exarch, which have not been mentioned in research on the work of this Old Bulgarian writer as the name of the author is missing in the titles of two of them, while two have no beginning.

Klimentina Ivanova
Sofia University St Kliment Ohridski